

Panorama knih

Renata Povolná: Spatial and Temporal Adverbials in English Authentic Face-to-Face Conversation*

předtím asi 15% katolíků. Někdy bylo použito také drastických metod, ale pomohl i barokní mysticismus a mariánský kult. Tehdy vítěz neměl Pohraniční stráž, takže snad čtvrtina obyvatelstva mohla prchnout za hranice. Počet obyvatelstva se válkou, nemocemi a emigrací zmenšil na polovinu. Důsledkem toho všeho bylo, že zhruba za tři generace už počali Čechové cítit katolicky. Po uzákonění náboženské tolerance po půldruhém století po Bílé hoře se vrátilo k náboženství svých předků pouze asi 1% obyvatel. I tehdy existovali kariéristé: Původně český bratr Albrecht z Valdštejna záhy přestoupil ke katolictví, což mu umožnilo závratnou kariéru císařského generalissima. Ale pak byl ochoten za královskou odměnu přejít do nepřátelského tábora, až byl konečně odstraněn svými zaměstnavateli vraždou roku 1634.

Nelze se tedy divit, že určitý podíl Čechů po půl století represivních režimů 1939-89, z toho 40 let komunismu, byl silně ovlivněn nedávnou minulostí a převzal nejen víru komunistů, ale někdy i část ideologie nacistů. Kulturní hodnoty jsou přenášeny rodinou, ale též školou, okolím, tiskem, televizí, „duchem doby“ – jejich trvání je někdy velmi podrobeno změnám.

Před časem jsem se zmínil o rozdílu mezi genetickou a kulturní dědičností (koncepte Cavalli-Sforzy). Genetická dědičnost určuje všechny základní vlastnosti živých organismů a je přenášena určitým chemickým kódem (DNA). Mění se zpravidla v dlouhých časových intervalech – v tisíciletích. Naproti tomu kulturní dědičnost je téměř výhradně vlastností člověka. Je to chování a hodnoty získané výchovou, instrukcí nebo napodobením; patří sem jazyky, náboženství a politické přesvědčení. Kulturní dědičnost se může někdy rychle měnit, od jedné generace do druhé.

Stručně možno říci, že s genetickou dědičností se rodíme, kdežto kulturní dědičnost získáváme během svého života od narození.

V souhrnu nám vychází, že genetická dědičnost českého národa nebyla půl stoletím nepříznivých dějin příliš ovlivněna, ale zato kulturní dědičnost mohla být značně přizpůsobena okolnostem doby.

Monografie Renaty Povolné je vyústěním jejího dlouholetého výzkumu v oblasti mluveného anglického jazyka a zejména v oblasti problematiky příslovečného určení času a místa z formálního a funkčního hlediska, jehož některé dílčí výsledky již byly zveřejněny v odborných periodikách. Ve své monografii se R. Povolná zaměřuje na roli příslovečného určení času a místa všech realizačních typů ve spojení s určitými verbálními frázemi pro vyjádření časové a prostorové scény v autentické spontánní osobní konverzaci (authentic face-to-face private conversation), která – jak autorka zdůrazňuje – je nejběžnějším žánrem v lidské komunikaci, v němž je promluva nejvíce ovlivněna kontextem. Studie používá vzájemně se doplňující kvantitativní a kvalitativní metody deskriptivní analýzy a je koncipována v duchu korpusové lingvistiky. Autorka využívá rozsáhlý vzorek korpusových dat z A Corpus of English Conversation, vydaného v roce 1985 J. Svartvikem a R. Quirkem, a to pět konverzačních textů, z nichž každý obsahuje 5 000 slov, tj. celkem 25 000 slov. Součástí monografie je příloha, která obsahuje praktickou analýzu všech pěti textů z hlediska funkční perspektivy větné, tj. identifikaci funkce specifikace, scény a tranzitu.

Úvodní část práce stanoví cíl výzkumu a nabízí stručný komentář předchozích studií v oblasti příslovečných určení místa a času s hlavním důrazem na jejich klasifikaci vzhledem k jejich formě, významu, funkci a distribuci distribuce, a především k jejich roli z hlediska funkční perspektivy větné, a to především se zřením ke kontextu jako k činiteli aktuálního členění větného.

Kapitola druhá pojednává způsob klasifikace příslovečných určení, který autorka využívá při analýze mluvených textů. R. Povolná logicky omezuje svůj výzkum na verbální vyjádření určení scény v komunikativní události. V souladu s klasifikací předloženou v *A Comprehensive Grammar of the English Language* (Quirk et al. 1985) stanoví čtyři klasifikační kritéria – gramatickou funkci, sémantickou roli, realizační typ a pozici ve větě, přičemž všechna příslovečná určení, analyzovaná ve v studii spadají do typu adjunktů. Na závěr druhé kapitoly autorka navazuje na Brněnskou lingvistickou školu (Firbas, Svoboda, Horová, Golková, Chomonikolasková, Urbanová) a pojednává roli příslovečných určení místa a času z hlediska funkční perspektivy větné.

Ve třetí kapitole autorka navazuje na výzkum rolí situačního (Firth 1957) a verbálního kontextu (Crystal 1966, Brown and Yule 1983) a na základě analýzy pěti mluvených textů přispívá k potvrzení hypotézy, že v autentické spontánní osobní (face-to-face private) konverzaci je časová a prostorová scéna určena především samotnou komunikativní událostí, přičemž verbální vyjádření scény může být implicitní nebo explicitní. Výrazná tendence k implicitnímu vyjádření v mluvené řeči je dále potvrzena zjištěním, že převážná většina určitých verbálních frází (73%) vyjadřuje scénu implicitně. V oblasti gramatické funkce příslovečných určení autorka prokazuje, že příslovečná určení místa jsou ve srovnání s příslovečnými určeními času častěji nepostradatelnými větnými členy, přičemž nepostradatelná příslovečná určení jsou vždy predikační a postradatelná příslovečná určení jsou predikační nebo větná. Ze sémantického hlediska vyjadřuje adverbialní amplifikace časovou, prostorovou nebo časově-prostorovou scénu, přičemž v textech se nejčastěji vyskytuje časové určení scény. Vzhledem k realizačním typům autorka dospívá k závěru, že příslovečná určení vyjádřená frázemi jednoznačně převládají nad vyjádřením pomocí vedlejší věty, stejně jako nerozvitá nad několikanásobnými příslovečnými určeními, což je důsledkem syntaktické struktury mluvené řeči, která preferuje věty jednoduché, a souvětí souřadná.

Nejčastěji se vyskytujícími realizačním typem příslovečného určení místa je předložková fráze vyjadřující umístění nebo směr a pro příslovečné určení času jde o *closed-class* vyjádření časové relace, frekvence a umístění. Analýza textů prokazuje, že z hlediska pozice příslovečných určení ve struktuře věty převládá jednoznačně finální pozice. U nerozvitých příslovečných určení místa jde o 90% a u nerozvitých příslovečných určení času 58% ze všech výskytů. Umístění v pozici mediální se vyskytuje jenom u příslovečných určení času a umístění na začátku věty je typické pro příslovečná určení času vyjadřující umístění a časovou relaci.

I když analýza mluvených textů z hlediska aktuálního členění větného není hlavním záměrem práce, zaslouží si zvláštní pozornost. Na základě provedené analýzy autorka dospívá k závěru, že dynamické sémantické funkce, které plní příslovečná určení času a místa, jsou výsledkem souhry všech čtyř činitelů aktuálního členění větného, a to kontextu, sémantiky, lineárního uspořádání a intonace. Nerozvitá příslovečná určení místa všech sémantických druhů mají tendenci plnit dynamickou sémantickou funkci specifikace a bývají zpravidla umístěna na konci věty, zatímco nerozvitá příslovečná určení času jsou funkčně značně různorodá. Ve funkci specifikace se příslovečná určení vyjadřující umístění a trvání vyskytují vždy ve finální pozici, ve funkci tranzitu se příslovečná určení vyjadřující umístění, časovou relaci a frekvenci nacházejí v pozici mediální a ve funkci scény se příslovečná určení časové relace vyskytují obvykle v pozici iniciální. Typická pozice mnohočlenných příslovečných určení je na konci věty, přičemž u heterosémantických řad je slovosled příslovečné určení místa – příslovečné určení času charakteristický pro dynamickou funkci specifikace, kdežto slovosled příslovečné určení času – příslovečné určení místa má rozmanité funkce z hlediska funkční perspektivy větné.

Závěrem je nutno poznamenat, že monografie R. Povolné zásadním způsobem přispívá k obohacení vědomostí o příslovečných určení místa a času a o jejich funkci při vyjadřování časové a prostorové scény v au-

tentické spontánní osobní (face-to-face private) konverzaci, a to i z hlediska aktuálního členění větného. Je zřejmé, že dlouhodobé zaměření autorčina badatelského úsilí na autentickou spontánní osobní (face-to-face private) konverzaci přinese další zajímavé výsledky v oblasti výzkumu tohoto nejběžnějšího žánru lidské komunikace.

O. DONTCHEVA-NAVRÁTILOVÁ

* Svazek 87 Spisů Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Vydavatelství MU 2003, 136 stran a příloha

Josef Šmajš, Josef Krob: Evoluční ontologie*

V konfrontaci s palčivými problémy současnosti (zejména s globální krizí prostředí) se zdají být vyčerpány mnohé možnosti rozvíjené v rámci moderních variant filozofování a ani „deregulační“ požadavek postmodernismu zřejmě není východiskem. Proto si právem zaslouží pozornost každý pokus o nové fundamentální promyšlení filozofické problematiky. J. Šmajš je dnes skutečným klasikem této linie myšlení. Po celé řadě dílčích i rozsáhlejších studií spolu s J. Krobem vydal klíčovou monografii, která přináší ucelený pohled na ontologické otázky pod zorným úhlem evolucionismu.

Jaká je tedy ona nová cesta ontologie? Především je kritickým vyrovnáním s některými paradoxy v postavení soudobé teorie vědní i filozofické. Její ambice jsou právě díky takovému východisku zdánlivě skromné. Chce být výzvou k diskusi ve chvíli, kdy tradiční záchovné mechanismy lidské společnosti a kultury (politika, morálka, právo) postrádají odpovídající konceptuální základ v podobě věrohodné filozofické teorie světa jako celku. Filozofie současnosti by měla být i formulací pocitu odpovědnosti za svět. Chce svět v pravém slova smyslu rehabilitovat, neboť jeho tradiční ryze antropické či sofisticky formalizované interpretace se přestávají osvědčovat v konfrontaci s reálným rizikem. Autorům jde o změnu celé sociokulturní role filozofie. Ta by se i ve svém vlastním sebehodnocení měla zbavit neudr-

žitelné a iluzorní pozice „královny věd“ a naplnit zdánlivě prostý požadavek – být především obecně srozumitelnou a tedy i dostupnou reflexí skutečnosti. Jde o hledání východiska ze situace, kdy se filozofie vzdálila realitě, neboť byla inspirována jen potřebou vědění. Tato „útěšná“ filozofie sice uspokojovala intelektuální nárok na eleganci teoretického výrazu, postrádala však smysl mimo sebe samé.

Paradoxem je, že soudobá krize souvisí právě s oblastí poznání, s jeho prakticistním aspektem. Věda je bez ohledu na filozofickou kritiku tím, co funguje a co spoluutváří kulturu jako fenomen devastující svět. Problém není v nedostatečném poznání a z něj plynoucí disfunkci „vědotechniky“, krize naopak pramení z úspěšnosti technické civilizace. Právě tomuto momentu nedokáže čelit ani postmoderna volající po toleranci, relativismu a uznávání alternativ. Ve sféře praxe se totiž osvědčuje tvrdá věda a její jednoznačné závěry.

Východím bodem Šmajsovy evoluční ontologické koncepce je tedy kritičnost. Proto zde nalezneme také požadavek radikálně nového definování kultury, které reviduje její původně ryze pozitivní hodnocení. Za základ kultury je v evoluční ontologii považována lidská ofenzivní adaptační strategie vůči světu, zároveň je kultura sama svým vlastním úspěchem ohrožena. Právě v tom se Šmajsovo pojetí ostře liší od typické environmentalistické filozofie zaměřené na ochranu přírody.

Z nového promyšlení ontologických otázek by měla vzejít cesta k transformaci kultury směrem ke koexistenci s mimolidským světem. Zmírnění opozice mezi kulturou a přírodou a nastolení jejich mírového soužití má nalézt základ v přeměně tradiční antropocentrické varianty ontologie, která veškerý smysl bytí převáděla na smysl lidsky vymezený.

Je otázkou, nakolik lze tento požadavek naplnit, když sám cíl má podobu záchovy lidské kultury – skrze zachování životaschopné pozemské biosféry. Tato poznámka úsilí obou autorů nechce diskvalifikovat. Zcela nové tázání po původu soudobé krize a po podstatě lidské kultury je totiž zřejmé tím, co skutečně může pomoci filozofii na-